

Fizikten Metafiziğe Aşk: Feqe ile Sinem*

Love from Physical to Metaphysical: Sinem with Feqe

Hasan ÇİÇEK^a

^a Prof. Dr. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri
Bölümü Eğitimin Felsefi Sosyal ve
Tarihi Temelleri Anabilim
Dalı, hcicek@yyu.edu.tr ORCID: 0000-
0001-5914-8323

ÖZ

16. Yüzyılın ortalarında Bahçesaray'da dünyaya gelen Muhammed ilköğrenimini kendi köyüne yakın olan Arvas'ta tamamlamak ister. Başarısını gören Hocası ona Hizan'daki medreselere gitmesini tavsiye eder. Bunun üzerine Muhammed, Hizan'a gider. Bahçesaray'dan (Müküs) medrese eğitimi için Hizan'a gelen Muhammed, Hizan'daki ünlü medreselerden birinde Feqe (medrese öğrencisi/talebesi) olur. Medrese öğrencisi olduğu sırada, dönemin Hizan Bey'i (Miri) Cihan Bey'in Sinem adındaki kızına sevdalanır. Sinem'in annesi ölmüş, babası Sinem adında biriyle evlenmiştir. Yani Sinem, üvey annesiyle aynı adı taşımaktadır. Feqe Muhammed'in başarısını ve medresedeki gözde talebelerden biri olmasını kıskananlar Mir'e, Feqe'nin karısına âşık olduğunu söylerler. Bunun üzerine Feqe Muhammed Hizan'dan ayrılmak zorunda kalır. Sinem Feqe Muhammed'in ayrılığına dayanamaz ve kahrından ölür. Sinem'in ölümünü duyan Feqe'nin geri dönüşüyle ilgili efsaneler vardır. Buna göre Feqe geri döner; Sinem'in mezar taşına sarılır. Kollarının izi mezar taşında kalır. Bu aşamadan sonra Feqe Muhammed, fizik âlemden metafizik âleme geçer. Önce, karşı cinsten iki kişi arasındaki fiziksel âlemlerle sınırlı bu aşk öyküsü trajik bir aşk öyküsüne dönüşür. Vuslata ermeyişle beraber, metafizik bir boyuta kayar. Bu çalışmada Hizan'da yaşanan trajik aşk öyküsünün fizik ve metafizik boyutu ile bu aşkla ünlenen iki tarihi şahsiyet olan Feqiye Teyran ile Sinem'in hayatı ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hizan, Feqe Muhammed, Feqiye Teyran, Sinem, Aşk

ABSTRACT

Muhammad, who came to the world in Bahçesaray in the middle of the 16th century, wants to complete his primary education at Arvas, which is close to his village. Seeing his success, his teacher advises him to go to the madrasahs in Hizan. Thereon Muhammad goes to Hizan. Mohammed who came to Hizan from Bahçesaray (Mukus) for madrasah education, becomes Feqe (madrasah student) in one of the famous madrasahs of Hizan. When he was a madrasah student, he falls in love with Cihan Pasha's, who was the Master (Miri) of Hizan at that period, daughter Sinem. Sinem's mother died, her father married a woman named Sinem. So, the name of the stepmother of Sinem is also Sinem. Those who are jealous of Feqe Muhammad's success and being one of the most prominent students in madrasah, tattle to Mir that Feqe is in love. Then, Feqe Muhammad is forced to leave Hizan. Sinem cannot withstand the leaving of him and dies from grief. There are many legends about Feqe's return, when he heard the death of Sinem. Accordingly, Feqe returns; wraps his arm around the gravestone of Sinem. The traces of his arms remain in the grave. After this phase, Feqe Muhammad passes from physical World to metaphysical world. First, this love story, which is confined to the physical love between two people, turns into a tragic love story. With not reaching to a Reunion, it is shifted to a metaphysical dimension. Muhammad devotes himself to totally mystical realm anymore. In this study, the physical and metaphysical dimensions of this tragic love story in Hizan and these two historical personalities, Feqiye Teyran and Sinem will be studied.

Keywords: Hizan, Feqe Muhammed, Feqiye Teyran, Sinem, Love.

* Bu çalışma, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiş ve 11-13 Ekim 2018 Tarihinde Bitlis Eren Üniversitesi'nde düzenlenen "Uluslararası Bitlis Tarihi ve İdris-i Bitlisi" Sempozyumu'nda kısmen sunulmuştur. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi'nin katkılarından dolayı teşekkür ederim.

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

1. GİRİŞ

Karşı cinsten insanların ileri düzeyde bağlılığını, âşık olanın onsuz olunmazlığını anlatan aşk duygusu ve kelimesi insan kadar eskidir. Hatta denebilir ki, şayet aşk olmasaydı edebiyat gibi bir etkinlik de olmayacaktı ya da olsa bile eksik kalacaktı. Bu nedenle trajik aşk öyküleri üzerine bina edilen bir edebiyattan söz edilebilir. Böylece bu aşk öyküleriyle ilgili çok sayıda efsane ortaya çıkmakta insanın bu tecrübesi başka bir tecrübe olan edebiyat alanına zenginlik katmaktadır. Kültürümüzdeki aşk öykülerinin büyük çoğunluğu vuslat gerçekleşmeyince iki cins arasındaki aşk olmaktan çıkmakta, beşeri aşktan çıkıp, ilahi bir aşk niteliğine bürünmektedir. Böylece fizikten metafiziğe evrilmekte olan bir aşk ortaya çıkmaktadır. Bu aşk öykülerine kültür tarihimizde rastlanmaktadır: Leyla ile Mecnun, Ferhat İle Şirin; Tahir ile Zühre vb.

Böyle bir aşk öyküsüne Bitlis/Hizan**da rastlamaktayız. 16.Yüzyılın sonlarında yaşanmış olduğu sanılan bu öykünün kahramanları diğer vuslatsız aşk öykülerinde olduğu gibi trajik bir hayatla iz bırakmışlardır. Hizan'da, yazılı tarihe kaydı düşülmeyen, yüzyıllardan beri şifahi olarak kulaktan kulağa yeni kuşaklara aktarılan bu trajik aşk öyküsü, Feqe Muhammed ile Sinem'in yaşam öyküsüdür.

Bu çalışmada Feqiye Teyran adıyla ünlenmiş Müküs'lü şair/düşünür Muhammed'in Hizan Mirinin kızı Sinem'e olan ve fizikten metafiziğe evrilen trajik aşkı ile âşık ve maşukun hayatları ele alınacağından ilgili kavramlar hakkında da kısa bilgiler verilecektir.

2. FİZİKTEN METAFİZİĞE AŞK

İnsan doğası gereği mutlu olmak isteyen, bunun için çaba sarf eden ya da mutluluk arayışı olan bir varlıktır. İnsanın yaşamındaki çabalarının büyük bir kısmının amacı bu mutluluk arayışı ile ilgilidir. Söz konusu amaç her zaman gerçekleşmezse de insan hedefine ulaşmak ve başarmak için emek harcamaya devam eder. Osmanlı'nın son döneminde yaşayan üretken düşünürlerden biri olan Filibeli Ahmed Hilmi'nin (1865-1914) dediği gibi, her birey, aklı ve vicdanı olan herkes, hatta basit hayvanlar dahi, bu âlemde, gereksinim duyduğu andan itibaren mutluluk arayışına girer. Ve bu hal öyle bir yasadır ki, doğanın bütün yasaları değişse dahi bu yasa değişmez (Filibeli, 2008: 173). Hatta Filibeli hayvanların da mutluluğundan söz eder. Ona göre, *hayvanlar içgüdüsel olarak mutluluğu yakalar. Çünkü hayvanlar âleminde arzuların, hazların, düşüncelerin bir sınırı vardır. Fakat kemale ermiş insan (insan-ı kâmil) hariç olmak üzere, insan arayışta olduğu, hasret duyduğu mutluluğun tam bilgisine sahip olmadığı halde, söz konusu meselede, hayvanlarda olduğu şekilde bir sınır tanımaz* (Filibeli, 2008: 173). İnsandaki bitmez tükenmez hırs onu mutluluktan alıkoyabilir de. Tıpkı filozofun dediği gibi: Bazı mutlu insanlar vardır ama arzu ve tutku nedeniyle mutluluğu yakalayamazlar. Böyle insanlar bu geçici dünyayı kendilerine cehennem haline getirir (Filibeli, 2008: 173). İnsan buna rağmen farklı araçlarla mutluluğu aramaya devam eder. insanı mutluluğa ulaştıracağına inanılan bir enstrüman da şüphesiz karşı cinslerin birbirlerine duydukları aşkın vuslatla sonuçlanmasıdır. Ama bu her zaman gerçekleşmez. Yani her aşk, sevdalıların kavuşmasıyla nihayetlenmez. Mutsuzlukla sonuçlanan çok sayıda aşk öyküsüne rağmen insan bu özelliğinden hiç vaz geçmez. Bu nedenle insanlık tarihi boyunca aşkta vuslat, insanın mutluluğunun temel olgularından biri olarak görülmüştür.

Aşk, hakkında çok sayıda çalışma yapılan bir duygu ve kavramdır. Sözlüklerde “sevgide ve bağlılıkta aşırılık” (<http://www.tdk.gov.tr>, erişim: 06.07.2019) olarak tanımlanır. Aşk, karşı cinsler arasındaki duygu yakınlığını ifa eden bir kavram olarak, sevgiye göre, daha yoğun ve derin bir bağlılığı da dile getirir. Bu aşk duygusu, şüphesiz insanı, yeryüzünde yaşayan diğer varlıklardan ayıran temel özelliklerden biridir. Bundan dolayı 13. Yüzyıl düşünürü Mevlana'ya (1207-1273) göre aşksız geçen yaşam, yaşanmamış kabul edilmelidir (Mevlana, 1965: 43). Aşk ve/veya sevgi konusunda birçok bilginin-filozofun farklı düşündüğünü; farklı sonuçlara ulaştığını fakat genelde aşk ve sevgi konusunda pozitif bir bakışın egemen olduğunu söylemek mümkündür.

Aşk üzerine sevgi üzerine çok sayıda edebi ve felsefi ürünün varlığı bilinmektedir¹. Genel olarak aşkın, sevginin evreni/dünyayı kurtarıcı bir rolünün ve gücünün olduğuna da inanılır. Osmanlı son dönem filozofu Filibeli Ahmed Hilmi de aşkın doğa için, beşer için gücünü, değerini, ehemmiyetini bir şiirinde ayrıntılı bir biçimde dile getirir:

* Bitlis'in Hizan ilçesi, Hititlerden bu yana bir medeniyet merkezidir. Tarihi kayıtlara göre M.Ö. 2000'li yıllardan itibaren insan yerleşimleri bilinmektedir. Hititlerle başlayan insan yerleşimleri Pers, Roma, Bizans ve Arap egemenliğiyle süregelmiştir. 11. yüzyılda Selçuklu, 16. yüzyılda da Osmanlı devrini yaşayan Hizan, XIX. Yüzyılın ikinci yarısına değin, Erzurum Vilayetinin Muş Sancağına bağlı Bitlis Nahiyesinin bir köyüydü. 1919 yılında yönetsel düzenlemeyle kaza yapıldı ve Bitlis Vilayetine bağlandı. 1929'da bir yasayla Bucak haline getirilen Hizan, Muş iline bağlandı. 1936'da da ilçeye dönüştürülerek Bitlis iline bağlı bir ilçe olmuş (Parla vd.,1982: 1400), Karasu köyü ilçe merkezi yapılmıştır. Hizan'ın yüzölçümü, 917 kilometrekaredir (Parla vd.,1982:1982: 1415). Hizan'ın, “Arart” olarak kayıtlarda görülen ilk ismini muhtemelen Urartular kullanmıştı. Daha sonra Farsların verdiği “*Seherhizan*”, “*seherlerde kalkanlar*” anlamına gelmektedir. Farsça'da Hiz: kalkmak, sıçramak, atılmak anlamına gelen bir fiildir. (Şükün, 1984: 836). Hizan, kalkan sıçrayan, atılan demektir. Sonraları “Hizan” diye kısaltılan isim, “*erken kalkan milletin yeri*” olarak tarihe geçmiştir. Ünlü yönetici ve tarihçi Şeref Han (1543-1604) 1597'de yazdığı *Şerefname* adlı eserinde, bu ismin gerekçesini şöyle açıklar: “*Bölgede, bu ülkenin halkı, gece ve seherlerde kalkıp ibadet etmekle günahlardan sakınmakla, dindarlıkla, güvenilir olmakla ve dine sımsıkı sarılmakla ün yapmışlardı*” (Şeref Han, 2006:161). Bu niteleme, Hizan'da yaşayanların bir kimliğine dönüşmüş gibi. Hizan, bu gün o eski mirasının etkisini insanında hissettirmektedir. İnsanların bölgede munis olarak bilinmesinin bir sebebi de buradaki ilim merkezlerinde yetişen filozof, düşünür, âlim ve diğer rol modellerdir. Hizan adı şimdiki mevcut ilçe olan Karasu'ya verilince eski Hizan'ın adı Nefs-i (kendi, öz) Hizan olarak benimsenmiştir. Bu gün Hizan olarak bilinen ilçe, Osmanlılar dönemindeki Hizan, Spayırt, Axkis, Késan, Nemiran beyliklerinin alanını kapsamaktadır (Çiçek, 2016: 189).

¹ Sevgi ve aşk kavramı hakkında genel olarak, yararlanılabilecek literatür için bir seçki: Platon, *Yasalar*, çev.Candan Şentuna-Saffet Babür, C.II, İkinci Baskı, İstanbul, 1998, s.61-62; Platon, *Şölen*, çev.Azra Erhat- S.Eyüboğlu, 3.Baskı, İstanbul, 1972; Farabi, El Medinetü'l Fazıla, N.Danışman, İstanbul, 1989, s.28; Spinoza, *Etika*, çev.H.Ziya Ülken, 2.Baskı, İstanbul, 1965, Bölüm.IV, Önerme 44, s.325- 327; Schopenhauer, *Aşkın Metafiziği*, çev.Selahattin Hilav, 4.Basım, İstanbul, tarihsiz; Himi Ziya Ülken, *Bilgi ve Değer*, İstanbul, 2001, s.259-261; Leo Buscaglia, *Sevgi*, çev.Nejat Ebcioglu, İstanbul, 1987; Erich Fromm, *Sevme Sanatı*, çev.İşitan Gündüz, İstanbul, 2003; Ahmet İnam, “Andelib,i Güyanın Yolculuğu Olarak Aşk”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı:26, Ankara, 2004, s.69-

<i>Ben oyum ki satvetimden kainat lerzandır,</i>	(Ben oyum ki gücüm karşısında kainat titremektedir)
<i>Ben oyum ki zûr-ı bazum hakim-i her-candır,</i>	(Ben oyum ki kol kuvvetim her canlıya hakimdir)
<i>Ben oyum ki her kim olsa ser-fürü' eyler bana,</i>	(Ben oyum ki her kim olsa bana boyun eğer)
<i>Hâk-i payim secdegâh-ı zümre-i insandır.</i>	(Ayak bastığım yer tüm insanların secdegahıdır)
<i>Ben oyum ki sîret-i merdîde yoktur benzerim,</i>	(Ben oyum ki yaşantı bakımından yoktur benzerim)
<i>Hadimin-i bargâhum zümre-i merdandır.</i>	(Sarayımın hizmetçileri yiğitlerdir)
<i>Ben oyum mizan-ı adlimde müsavi cümle halk,</i>	(Ben oyum adalet terazimde herkes eşittir)
<i>Şehinşahlarla gedalar bence hep yeksandır.</i>	(Şahlarla köleler aynı derecededir)
<i>Hâsılı şimşir-i izz ü kudretiyim İzd'in,</i>	(Kısacası Tanrı'nın güç ve kudretinin kılıcıyım)
<i>Aşkı ben, satvetimden kâinat lerzandır.</i>	(Ben aşkı, gücüm karşısında kâinat titremektedir)(Filibeli, 2008: 67).

Filibeli Ahmed Hilmi, aşk adına konuşuyor ve aşkın insan için tarih boyunca ne kadar etkileyici, güçlü, hem yapan hem de yıkan bir özelliğe sahip olduğunu ifade ederek evrende ve insanın bireysel ve sosyal hayatında nasıl belirleyici hale gelebildiğini anlatmaya çalışıyor.

Filibeli gibi aşkın evren ve insan için önemini anlatan birçok düşünür vardır. Bunlardan biri olan Ünlü düşünür Mevlana (1207-1273) sevgiyi, Allah'ın kendisine yönelen "insana, bir lutfu" (Mevlana, 1991/III: 191) ve "Allah'ın sıfatı" (Mevlana, 1991/V: 179) olarak görür. Alman varoluşçu filozof Karl Jaspers (1883-1969) sevgiyi de ilahî kaynaklı olarak görür ve sevginin kökenin dünyada olmadığını, deneysel bir realite olarak tanımlanamayacağı için realist tarafından onun var olduğunun yadsındığını düşünür ve şöyle der: "O, araştırmanın bir konusu olamaz. Bir başka yerden gelmişçesine onun bilincine varıldığından, onu metafizikî sevgi diye adlandırırız. Onun var olup olmadığını ve zaman ve mekân içinde iki insan arasında bir reel durum olup olmadığını hiç kimse bilemez" (Jaspers, 1995: 151). Ayrıca Jaspers, "sevgi varoluşun Aşkın varlıkla olan ilişkisinden doğar, gelişir. Sevgi varoluşa; düşmanlık, yok oluşa sürükler" (Jaspers, 2000: 83) diyerek sevginin Tanrısal olduğuna inancını dile getirir. Mevlana'da da asıl olan İlahî aşktır ve fani olanın sevgisi de insanı bu aşka ulaştırınca daha makbul ve anlamlıdır (Mevlana, 1965: 36). Böyle bir aşk ayrımını Jaspers de yaparak iki cins sevgiden söz eder ve bunun ilkinin reel olarak adlandırılabilirliğini, çok güçlü ve zorlayıcı olduğunu ve cinslerin çoğu kez içinde sevgilerini gördükleri bir ayna olduğunu belirtir (Jaspers, 1995: 149). Ona göre bu duygu olan *eros* Platon için felsefe yapmanın muharrik gücüdür. Diğer sevgi ise Tevrat'ın yüksek neşidesinde cismani olarak sürüklenen aşk neşideleriyle Tanrı'ya yönelik olarak dile getirilen sevgidir (Jaspers, 1995: 149). İlki insanın insana ve evrende olanlara yönelik sevgisi iken ikincisi ise insanın Aşkın varlığa olan sevgisidir ve Jaspers bunu *metafizikî aşk* (Jaspers, 1995: 152-153) olarak niteler. Böylece birçok kültürde görülen ve beşer aşkıdan ya da doğada var olan varlıklara yönelik aşktan uzaklaşıp, Allah'a yönelen aşka "metafizik aşk" diyebiliriz.

Farklı kültürlerde, insanlar arasındaki aşktan sıyrılıp, ilahi varlığa yönelen aşka birkaç örnek verebiliriz. Kızılderili kültüründe de beşeri olan sevgiden ilahi olana yönelişin şöyle bir atasözünde dile geldiğini görüyoruz: "Aşkı tanıyan, yaratıcıyı da tanır." Karşı cinsin beşeri aşkıdan İlahi olana geçişle ilgili hem farklı tecrübeler hem de açıklamalar vardır. Bu konudaki bir açıklama da Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin *A'mak-ı Hayal* adlı eserinde karşımıza çıkar. Filozof adeta beşeri olandan ilahi olana geçişin ontolojisini "Leyla İle Mecnun" öyküsü üzerinden anlatır:

<i>Ona Mecnun mu denilir ki onun Leyla'sı</i>	(Ona Mecnun demek doğru mudur? Zira onun Leyla'sı)
<i>Yeni bir cilve-i şevket ile Mevlâ olmuş</i>	(Yeni bir kudret ile Mevla olmuştur) (Filibeli, 2008: 159).

Bu beyit, aşkın fizikten metafiziğe nasıl ulaştığını anlatıyor. Belli bir aşamadan sonra Mecnun için artık Leyla (âşık olunan) beşeri bir unsur olmaktan çıkar "Aşkın Varlık" olur.

Bu araştırmada ele alınan ve aşağıda ayrıntısı verilen aşk efsanesine göre, Feqiyê Teyran için de aynı durum, Sinem'in ölümünden sonra başlamıştır.

3. FEQE MUHAMMED İLE SİNEM

Söz konusu aşk öyküsünün kahramanlarından birisi Feqiyê Teyran (1562-1632), diğeri de Sinem'dir. Feqiyê Teyran'ın asıl adı Muhammed olmasına rağmen Feqiyê Teyran olarak ünlenmiştir. Bahçesaray (Mıks) Werenzuz köyündendir. Fakat Feqiyê Teyran adını, sanını alma öyküsü Hizan'da başlamıştır. Düşünür, günümüzde Van ilimizin bir ilçesi olan Bahçesaray'ın Werenzuz köyünde dünyaya gelmiş ve daha küçük yaşlarda öğrenme, anlama çabası içine girmiştir. Bu nedenle köyünden erken ayrılmış, ilime ulaşma yolculuğunda diğer ilim adamları gibi çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Bu ilim ve öğrenme aşkı onu, eğitim kurumlarının olduğu yöreden yöreye sürüklemiş; gittiği yerlerde uzun süre silinmeyecek izler bırakmıştır. Doğal olarak yolunun daha çok düştüğü yerler, dönemin ünlü ilim merkezleridir. Bundan da Muhammed'in ilimle iştigal etmek, öğrenmek, anlamak uğrunda bir çaba içinde olduğunu çıkarabiliriz. Bu ilim yolculuğunda Muhammed'in ilme verdiği değerden dolayı

109; Laszlo Versenyi, *Sokrates ve İnsan Sevgisi*, çev.Ahmet Cevizci, Ankara, 1988; Raşit Küçük, *Sevgi Medeniyeti*, Ankara, 1991, Hikmet Selçuk, *Sevgi Kavramı*, İstanbul, 2002; Veysel Sönmez, *Sevgi Eğitimi*, Ankara, 1987.

birçok alanda bilgi edindiğini ve edindiği bu bilgiler ışığında düşüncelerini şiirlerle dile getirdiğini görüyoruz. O, klasik şiir ile halk şiiri arası bir söyleyişle, kendine has üslubuyla özgün, ulaştığı ruhsal düşünsel evreni yansıtan Kürtçe şiirler kaleme almıştır (bkz. Dêreşî, 2011; Sadini, 2011).

Halk arasında derlediğimiz bilgilere göre, Muhammed ilköğrenimini tamamlamak için kendi köyüne yakın olan günümüzde Bahçesaray ilçesine bağlı bulunan Arvas'a gider. Buradaki hocası onun başarısını görünce, Muhammed'in, o çağda medreseleriyle ünlü Hizan'a gitmesini tavsiye eder. Bu nedenle Muhammed, öğrenim için onun yaşadığı dönemde Hizan'da faaliyette bulunan medreselerden birine gider ve medrese talebesi yani feqe olur. Yörede anlatılanlara göre, Muhammed'in gittiği medresenin Mir Davud Medresesi (Davudiye Medresesi de denir) olması muhtemeldir. Devlet adamı ve tarihçi Şeref Han (1543-1603), Mir Davud Medresesi hakkında bir takım bilgiler aktarır. Şeref Han, ünlü eseri *Şerefname*'de, Hizan'da uzun süre eğitim öğretim faaliyeti sürdüren Mir Davut Medresesi'ni ve kurucusunu överek anlatır. Söz konusu eğitim kurumu, 16.yüzyılın başlarında kurulmuş olma ihtimali olan bir medresedir. Şeref Han'a göre, bu medreseyi, kısa adı Mir Davut ve Hizan'ın miri olan, Emir Davud bin Emir Melik yaptırmıştır (Şeref Han, 2006, 163). Yörede yaşayan, geçmişten günümüze şifahi olarak aktarılan bilgilere sahip olan bazı yaşlılar, Feqe'nin bu söz konusu medresede feqe olarak bulunduğunu, duyduklarını ifade etmektedirler. Feqe Muhammed, bu eğitim kurumunda Arapça ve İslami ilimler alanında bir tedarisattan geçer ve İslami ilimler alanında yetkin bir âlim olur.

Muhammed, Hizan'da medrese talebesi/öğrencisi iken, Hizan'da dönemin miri/yöneticisi Cihan Şah'ın (Cihan Paşa) kızı olan Sinem'e sevdalanır. Yani anlatacağımız aşk öyküsünün/efsanesinin diğer kahramanı olan Sinem dönemin (16. Yüzyılın sonları) Hizan Beyi'nin kızıdır. Bu aşkla Muhammed'in hayatında yeni bir sayfa açılmış ve muhtemelen medrese talebesi Muhammed'i, Feqiyê Teyran haline getiren süreç de böylece başlamıştır. Bu aşk efsanesine göre, Sinem de Feqe'ye sevdalanır. Sinem'in annesi daha önce ölmüş, babası Sinem adında biriyle evlenmiştir. Fakat Sinem'in üvey annesinin adının da Sinem olması başta bir karışıklığa yol açmıştır. Ya da kasıtlı bir karışıklık oluşturulmuştur. Başlarda bir yanlış anlaşılma olmuş; Feqe'nin Mir'in eşi olan Sinem'e âşık olduğu sanılmıştır. Çünkü medrese talebesi Muhammed'i Hizan'ın Mir'i Cihan Paşa'ya tehlikeli bir iftira ile gammazlıyorlar: Muhammed'in, Cihan Paşa'nın kızı Sinem'e değil, karısı olan Sinem'e sevdalandığını dillendiriyorlar. Cihan Paşa, buna inanmamış ama konunun dile getirilmiş olması bile onun Muhammed'e karşı bir antipati duymasını, kinlenmesini, öfkelenmesini beraberinde getirmiştir. Mirin kendisi de bir test yaparak meselenin aslını öğrenmek istemiştir. Konuyla ilgili bir efsane vardır: Dut ağacı efsanesi. Dutların olgunlaştığı mevsimde Feqe, Mir konağı karşısındaki dut ağacına çıkar. Dut ağacına yakın bir yerde konağın balkonu vardır. Mir, dut ağacının karşısındaki balkona, Feqe ağaçtayken önce karısını sonra kızını gönderir. Efsaneye göre Feqe'nin tepkisini öğrenmek istiyor. Feqe dut ağacında Mirin karısını görünce hiç orali olmuyor ama Mir'in kızı Sinemi görünce heyecandan ağaçtan düşüyor. Böylece bu yanlış anlaşılma düzeltilmiş ama mir geri dönüşü olmayan bir yola girmiş ve Feqe'nin cezalandırılmasını istemiştir.

Belli bir süre Feqe'nin zindana atılmış olma ihtimalinden de söz edilmektedir. Onun zindanı anlatan dizelerinden bunu çıkarmak mümkündür. Feqe, "İro Ji Dest Husna Hebib" adlı şiirinin birkaç kıtasında zindanı anlatmaktadır. Burada anlatılanlar, gerçek bir zindan mıdır yoksa şairin iç zindanını mı anlatmaktadır, belli değildir. Söz konusu dizeler şunlar:

<i>Kuştime her du 'iyûnan</i>	İki göz de öldürür beni
<i>Yengiyêt nisben ji nûnan</i>	Kaşları oktan da öte
<i>Radikin ew Qetl û xûnan</i>	Katlime ve kanıma sebep oldular
<i>Girtiyê Zîndanim ez</i>	Zindan mahkumuyum ben
<i>Girtî me însaf di Mîr ne</i>	Tutukluyum, Mir'de insaf yok
<i>Qazî yû Miftî ve bîr ne</i>	Qazi ve müftünün haberi yok
<i>Qeyd kirim kes pê xebîr ne</i>	Tuttular beni kimsenin haberi yok
<i>Bendeê hicran im ez</i>	Ayrılık beklentisindeyim
<i>Çavriyê sirra li pêş im</i>	Büyük sırrı gözetlemekteyim
<i>Meqseda ez lê vi êş im</i>	Bundan büyük acı duymaktayım
<i>Hicreta Yûsif dikêşim</i>	Yusuf (peygamberin)'un hicretini yaşıyorum
<i>Ye 'iqûbê Ken'an im ez</i>	Kenanlı Yakub misali

(Dêreşî, 2011: 80-81).

Zindan ihtimalinden başka, yörede yaşayanların sıkça dillendirdiği ve öykünün bütünlüğü ile de uyumlu olan bir durum vardır: Hizan Miri, Feqe'nin Hizan'dan ayrılmasını istemiştir. Bu durumu, adeta bir sürgün gibi anlayabiliriz. Bu nedenle Feqe Muhammed, Hizan'dan ayrılmak zorunda kalır. Yörede efsanenin bu ayrılık aşamasını şu cümleyle özetlerler: Bu ayrılık, Muhammed'e zulüm, Sinem'e ölümdür.

Feqe, Hizan'dan ayrılıp uzaklara gitmiş. Her ne kadar kendisi de Hêşet diye bir yerden söz etse de farklı Hêşetlerden hangisi olduğu belli değildir. Aynı zamanda “hêşet” sözcüğünün aslı “heyşet”tir ve yerleşim yeri ya da köy ve şehir (genel olarak herhangi bir yer) anlamına gelmektedir. Bu nedenle Feqe'nin, “hêşet” kelimesini, adını anmak istemediği bir yer için kullanmış olma ihtimali vardır. Bu konuda ilgili yoruma bakılabilir (bkz. Cihani, 2013: 514). Söz konusu sözcüğü Ehmedê Xanî de bir beyitte kullanır:

Naçar ji heyşetê diçû dîr (Cihani, 2013: 514). (Çaresiz meskûn mahallerden uzaklaşırdı)

Bu nedenle Hizan'dan ayrılınca Hêşet adında bir yere de gitmiş olabilir. Ya da Feqe'nin de adını andığı hêşet'in yukarıda sözü edildiği gibi genel olarak herhangi bir yerleşim birimini ya da şairin adını açıkça telaffuz etmek istemediği bir meskun mahalli ifade etmesi de muhtemeldir. Kanaatimce Feqe'nin şiirlerinde, aşkını ilan ettiği ve “Hêşet Mirinin Kızı” olarak andığı, gerçekten belli bir yer ya da o belli yerin Miri değildir. Açıkça ifade etmek istemediği yer için “Hêşet” sözcüğünü kullanma ihtimali vardır. Çünkü onun yaşadığı dönemde bir mirin kızından bir şiirde söz etmek makul görünmüyor. Böylece meramını anlatmış ama kimseyi de zor durumda bırakmamıştır. Kısacası bu konu tartışmaya açıktır, tartışılmalıdır; böylece hakikate ulaşma imkânı elde ederiz.

Feqe Hizan'dan ayrıldıktan belli bir süre sonra sevdiği kız olan Sinem'in öldüğü haberini alır. Feqe, bunu duyunca yola koyulup, Hizan'a geri döner. Artık hem dönüşü hem mezara varışı ve sonrasında yaptıkları bir efsaneye dönüşür. Efsaneye göre, Feqe Sinem'in mezarına varmış, Sinem'e sarılır gibi mezar taşına sarılmış. Mezar ziyareti Efsaneye dönüşünce halk arasında şöyle bir inanışa yol açmış: *Feqe, fizik âlemin yasalarını alt üst etmiş; mezar taşı da tıpkı Feqiye Teyran'ın aşkı gibi metafizik bir hal alarak erimiş ve mezar taşında onun kollarının izi yıllarca kalmıştır.*

Fotoğraf 1: Sinem'in mezar taşının kalan parçası. (Kişisel arşivimden)

Yörede bu *inanış veya efsane* hala etkisini korumaktadır. Yukarıdaki fotoda görülen Sinem'in mezarında bulunan kırık mezar taşındaki oyuk (fotoğraf 1) da bu inanışın kanıtı olarak ileri sürülür. Etrafı duvarla örülüp, böylece korumaya alınan Sinem'in mezarlığı, dönemin Hizan'daki ünlü medreselerinden biri olan Atik Medresesi'nin kalıntılarına yakın bir yerde olup, bu eğitim kurumunun güney doğusunda, yüz metre civarında bir uzaklıkta ağaçlı bir tepede, bulunmaktadır.

Fotoğraf 2: Kişisel arşivimden

Feqe'nin aşk efsanesine göre, Hizan'da Sinem'in mezarının başındaki yaşlı iki meşe ağacı (fotoğraf 2) yan yana durarak yaşamını sürdürerek, bu dünyada birbirlerine kavuşamayan Feqe ile Sinem'i fiziksel olarak bir araya getirmeyi sembolize eder.

Başka bir efsaneye göre, Feqe'nin gözyaşlarıyla bir çiçek yeşermiştir. Yöre halkı arasında 'Sinem çiçeği' denilen bir çiçek var. Boyu bir metre kadar da uzayabilen ve tamamen sarı ve kadifemsi yaprakları olan sinem çiçeği, anlatılan hikâyelerde denir ki, Feqe'nin kavuşamadığı yarı Sinem için, döktüğü gözyaşları neticesinde yeşermiştir. Bununla ilgili olarak, yörede anlatılan bir başka hikâyeye de şöyledir; bugüne kadar hangi ozan/dengbêj gidip o çiçeğin yanında sinem baladını (şiirin müziğe uyarlanması) aşkça ve samimi duygularla söylemişse, balad bitinceye kadar o çiçek de bütün o taç yapraklarını dökermiş.

Feqe'nin aşk efsanesine göre, Muhammed, sevdiğinin ölümünden sonra, kahrından kendini dağlara atar; bitkilerle, ağaçlarla, kuşlarla sularla konuşmaya ilgi duyar. Beşerden biraz uzaklaşır. Böylece aşkı da başkalaşır. Artık onun aşkı fizik âlemde değil, metafizik âlemedir. Çünkü Artık insanlarla konuşmak yerine; taşlarla, kuşlarla, ağaçlarla, sularla konuşur. Adı Feqe Muhammed iken fizik âlemde metafizik âleme yönelmekle adı Feqiyê Teyran olur. Böylece aşkı fizik âlemde metafizik âleme evrilir.

Ehmedê Xanî, *Mem û Zîn*'de Feqe'yi anlatırcasına Mem'den şöyle söz eder:

Naçar ji heyşetê diçû dîr

Hemderd dibû digel şetê kûr (Cîhanî, 2013: 514).

(Çaresiz meskûn mahallerden uzaklaşıp

Derin ve büyük sularla hemdert oluyordu/dertleşiyordu).

Feqe de tıpkı âşık Mem gibi (kaderleri de benzeşiyor) insanlardan uzaklaşıp, nehirlere, derelerle, tabiattaki diğer varlıklarla konuşuyor/dertleşiyor. Efsanenin diliyle ifade ederse: *Muhammed, terk eder Muhammed'i, yani kendini; Feqiyê Teyran olur. Suların, kuşların öğrencisi/öğreticisi olur. Bu bağlamda, başka bir âleme talebe olmaktır onun kaderi.*

Efsaneye göre Muhammed medreseye öğrenci/talebe olmaktan vazgeçer; Medreseler onun öğrenme ihtiyacına cevap vermez artık. Başka bir âlemde alır eğitimini; Başka bir âleme öğretmen olur. Fizik âlemde metafizik âleme yol alışı öyküsü başlar.

Efsanenin diliyle sonlandırılabilir: Artık Feqiyê Teyran (kuşların diliyle konuşan)'dır. Yani hem ismi değişir, hem de cismi: Medrese talebesi Muhammed, Feqiyê Teyran adında bir divane olur. Böylece aşk, sonunda Feqe Muhammed'i de Feqiyê Teyran haline getirmiştir. Belli bir aşamadan sonra Feqiyê Teyran, kendinden de, Sinem'den de vazgeçer. Bu evreden sonra artık onun tek aşkı vardır: Aşkın varlık olan Allah. Böylece Hizan Bey'inin kızı Sinem'in aşkı, Feqe Muhammed'i Feqiyê Teyran kılmıştır. Ya da "kirletilmediği sürece, en soylu insani duygu olan aşk", Feqe Muhammed'i, Feqiyê Teyran'a dönüştürmüştür.

Bu durum, artık rasyonel ve bilimsel olarak değil, mistik bağlamda ele alınacak bir olguya evriliyor. Sevgilinin (en sevilen) ölümüyle, sevgili tarafından dünyadaki (fizik âlem) faniliğin bilincine varılıyor. Artık, sevgiliden (benden, ondan, dışımızdakilerden) daha ebedi ve daha mükemmel bir varlığa âşık olmanın mümkün olduğu fikrine ulaşıyor. Böylece fizik âlemde bile metafizik olan âleme bir yöneliş ortaya çıkıyor. Geçici olan yerine ezeli-ebedi olan; bedensel haz yerine manevi (ruhsal) haz; beşeri olan yerine ilahi olana yönelme tercih ediliyor. Böylece aşk fizikten metafiziğe dönüşüyor.

Söz konusu düşünsel ve ruhsal dönüşümden sonra Feqiyê Teyran, artık kendisini tamamen mistik bir âleme adar. Sadece âlemi değişmekle kalmaz hikâyede anlatıldığı gibi, adı da sanı da değişir. Halk arasında kuşlarla konuştuğuna inanıldığı için, artık kuşlarla hemhal olan talebe ya da kuşlarla konuşan talebe anlamında adı Feqiyê Teyran olan Muhammed yaşadığı dönemde de ünlenir. Bu aşk öyküsü hem Muhammed'i hem Bey'in kızı Sinem'i unutulmaz kılmıştır. Sinem'in Hizan'daki mezarı (fotoğraf 2), halk arasında kutsal bir mekan olarak görülmekte ve bir türbe gibi bir ziyaretgâh olarak sık ziyaret edilen yerler arasında bulunmaktadır.

Bu ve benzeri aşk efsanelerinde olduğu gibi; aşk, genellikle böyle dönüştüren bir iksir olarak görülür. Belki *Leyla ile Mecnun* aşk efsanesiyle karşılaştırarak belirtmek gerekirse, aşkın, tıpkı *Leyla ile Mecnun* hikâyesinin kahramanı Kays'ı, Mecnun kılması; adeta ismi ve cismi değiştirmesi gibi, bu aşk efsanesinde de medrese talebesi Feqe Muhammed, Feqiyê Teyran olmuştur.

Gençliğinde medrese talebesi iken derinden yaşamış olduğu bu aşk hali onun duygu dünyasını ve ruh âlemini değiştirmiş ve dönüştürmüştür. Feqiyê Teyran, yaşadığı bu süreçten sonra duygu ve düşüncelerini daha çok şiirlerle dile getirmiştir. Her şeyden önce bir şairdir. Halk diliyle sade klasik Kürtçe şiirler yazarak, duygu ve düşüncelerini bu edebi türle dile getirmiştir. Medreselerinde ilmin, edebiyatın tasavvufun yoğun, tarikatların etkili olduğu Bahçesaray, Hizan ve Cizre gibi bölgenin yoğun ünlü ilim merkezlerinde sürekli gezmiş, hareketli/dinamik bir yaşam sürmüştür. Etkilendiği tasavvuf düşüncesinin bir icabı olarak evrende bulunan hemen hemen her şeyle ilgilenmiş, onlarla âdete gerçek hayatında ve şiirlerinde aşkınlık hasbihalleri yaşamıştır.

4. SONUÇ

Sonuç olarak bir medrese talebesi olan Muhammed ile Hizan Beyi'nin kızı Sinem arasında başlayan beşeri/fiziki aşk, vuslat gerçekleşmeyince, fiziki aşk olmaktan çıkmış, Jaspers'in kavramlaştırdığı deyişimiyle "metafizik aşk" olmuştur. Efsaneye göre, vuslata eremeyiş gençlerden birini hayattan koparıırken, diğerinin dünyasını altüst etmiştir. Feqiyê Teyran ve Sinem'in aşk efsanesine göre, iki âşık fizik âlemde birbirine kavuşamayınca, Feqiyê Teyran, metafizik âleme yönelmiş ya da avdet etmiş ve aşkın metafizikliğinde yeniden var olmuştur. Böylece yörede ikisi de bu trajik aşk efsanesi ile anılmakta ve tanınmaktadır.

Bu efsanenin ya da trajik aşk öyküsünün gerçekçi bir tarafı da vardır: O da bu hikayenin Feqiyê Teyran gibi bir düşünürün kendini metafizik âleme adayarak daha üretken, daha etkileyici ve daha tanınır olmasını sağlamış olmasıdır. Çünkü karşımızda toplumsal meseleler, din, ilim, felsefe, insan, doğa vb. alanlar üzerine şiirleri ve fikirleri olan bir düşünür ve şair vardır. Feqe, vuslata ermeyince Allah'a tasavvufi bir yolla yönelmiş ve kendini tamamen ilme ve edebiyata ve daha çok şiire vermiştir. Feqiyê Teyran eğitim hayatı boyunca farklı medreselerde Arapça, hadis, tefsir, fıkıh, edebiyat, tarih, felsefe, mantık, vb alanlarda eğitim görmüş, sonrasında müderris olmuş fakat onun ilmi kişiliği ve müderrisliği şairliğinin ve adı etrafında kulaktan kulağa aktarılan efsanelerin gölgesinde kalmıştır. Bu nedenle onun ilmi kişiliği ve farklı alanlardaki fikirleri hakkında daha fazla lisansüstü tezlerin ve bilimsel araştırmaların yapılması gerekmektedir. Ancak bu yapılırsa onun düşünür/filozof ve âlim yönü daha iyi anlaşılacaktır.

KAYNAKÇA

- Arendt, H. (2006). *İnsanlık Durumu*, Çev. Bahadır Sina Şener, 3. Baskı, İstanbul.
- Cihanî, P. (2013). *Şiroveya Mem û Zîna Ehmedê Xanî*, İstanbul, Nûbihar.
- Çiçek, H. (2007). Hizan'ın Kültürel Zenginliğinin Tarihsel Arka Planı, *Uluslararası Dünden Bu Güne Tatvan Sempozyumu*, 31 Ağustos- 1-2 Eylül 2007 Tatvan.
- Çiçek, H. (2016). Hizan: İlim ve Âlim Havzası, *Katre*, 1: 189-197.
- Çiçek, H. ve Yılmaz, H. (2017.). Gezgın Şair/Düşünür: Feqiyê Teyran, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 37: 173-182.
- Ehmedê Xanî. (2013). *Mem û Zîn*, Şirove: Perwîz Cihanî, İstanbul, Nûbihar.
- Dêreşi, S. (2011). *Diwana Feqiyê Teyran*, Transkript: Dewlet Eli, Ankara, Lis.
- Filibeli, A. H. (2008). *A'mak-I Hayal*, Sadeleştiren: Osman Gündüz, Ankara: Akçağ.
- Jaspers, K. (1995). *Felsefi Düşünüşün Küçük Okulu*, Çev. Sedat Umran, İstanbul.
- Jaspers, K. (2000). *Felsefe Nedir?*, Çev. İsmet Zeki Eyüpoğlu, 4.Baskı, İstanbul: Say.
- Mevlana, C. R. (1965). *Mesnevi*, Çev. Veled İzbudak, İstanbul: Meb.
- Mevlana, C. R. (1965). *Mecalis-İ Sab'a (Yedi Meclis)*, Çev. ve Haz. Abdülbaki Gölpınarlı, Konya: Konya Turizm Derneği Yayını.
- Mevlana, C. R. (1990). *Fîhi Mâfih*, Çev. Meliha Ülker Anbarcıoğlu, İstanbul.
- Mevlana, C. R. (1982). *Divan-I Kebir*, Haz..Abdülbaki Gölpınarlı, Ankara.
- Sadnî, M. X. (2011). *Feqiyê Teyran Jiyan, Berhem û Helbestên Wî*, İstanbul: Nubihar.
- Şeref Han (2006). *Şerefname*, çev. M.Emin Bozarslan, 3.Baskı, Diyarbakır.
- Türk Dil Kurumu, *Büyük Türkçe Sözlük*, <http://www.tdk.gov.tr> (E. T. 06.07.2019).